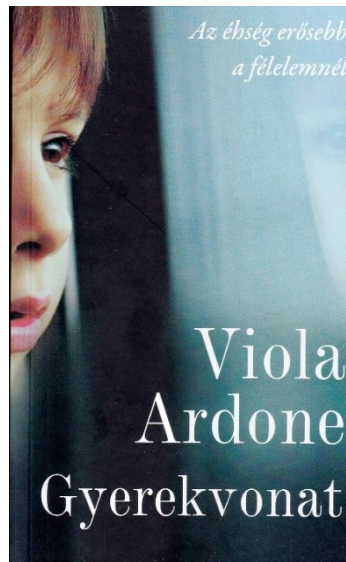

I.
FRANKFURT SZENZÁCIÓJA – ZENEBARÁTOK ÖRÖME

(Fordította Todero Anna, Athenaeum, Budapest, 2020)

Két évvel ezelőtt méltán lett a Frankfurti Könyvvásár egyik szenzációja a muzsikáló nevű fiatal olasz író azóta már huszonöt nyelvre lefordított regénye, a *Gyerekvonat*. De azoknak, akik szeretik a zenét, s külön a hegedű barátainak sokkal többet kínál ez a realitásokban és költészetben egyaránt gazdag remekmű, mint előbb-utóbb feledésbe merülő „bestsellert”, csupán egyet a tucatnyi felkapott és eldobott könyv-kedvenc közül. Mert ez a történet az 1946-os nápolyi proletárnyomor, s a gyermekmentést szervező helybéli „balos” erők érzékletes bemutatása mellett sokkal többre vállalkozik. A főhős, a szintén beszélő nevű Amerigo Speranza, egy alig nyolcéves, Amerikába szökött apja miatt félárva nápolyi kisfiú, akit írni-olvasni nem tudó anyja szeret ugyan, de ellátni képtelen, egy „gyerekvonattal” (az első világháború után Magyarországról Hollandiába induló gyermekmentő vonatok kései utódával!) egy jómódú észak olaszországi városba, Modenába kerül. Szerencséjére,

az inkább szellemiekben, mintsem anyagiakban gazdag Benvenuti családhoz, ahol a szelíd és kedves családfő hangszerjavító és hangszerkészítő. A kis nápolyi fiú ugyan teljesen iskolázatlan, s az éhhalál ellen olyan, szörnyűséges munkákkal küzd aprócska korától, mint a rongyszedés, rongyeladás, vagy éppen hörcsögnek átfestett patkányok árusítása. Anyjának, Antoniettának a tengernyi gond és kínlódás mellett, nincs ereje gyermeke becézgetésére (bár első kisfia halála miatti gyászában ő jelenti számára az életet, a folytatást!), így a fiúcska életének egyetlen öröme: A ZENE. Minderről, az első modenai napokban, így vall új nevelőapjának, Alcidénak: „Nem játszom semmilyen hangszeren, don Alcide. Én csak – a zeneiskola elé jártam. Zenét hallgatni. Bent nem voltam soha. Egy barátnőmet vártam, aki hegedülni tanul, Carolinának hívják, és az mondja, hogy van érzékem a zenéhez.

Alcide végigsimít a bajuszán.

- Ismered a skála hangjait.
- -Igen.
- - Mind a hetet? – kérdezi.
- - Igen – felelem, és elsorolom mind a hetet, ahogy Carolinától tanultam. Alcide elégedettnek látszik, azt mondja, hogy néha majd elmehetek vele a műhelyébe.
- - És meg is érinthetem a billentyűket.
- - Egyelőre egyik fiam se rajong a zenéért – mondja.
- -Még jó, hogy eljöttél hozzánk, ugye, Rosa?”

Ezt a beszélgetést számtalan boldog óra követi a hangszerkészítő műhelyben, s Amerigo első találkozását a hangvillával „a boldogság áramútése”-ként éli meg, s így is nevezi el. Amikor pedig Alcide megkérdezi, melyik hangszert szeretné először kipróbálni, habozás nélkül a hegedűt választja. Ezek után a gyermek életének első születésnap ajándéka egy „pótapja” remekelte, feles hegedű, Serafini tanár úr ingyenes hegedüleckéivel, amelyek macskanyávogásból olykor már igazi muzsikálásba fordulnak. Ám lejár a megállapodás szerinti, Modenában tölthető „feltáplálási idő”, s a zene mellett már a matematikában is jeleskedő gyermeknek

vissza kell vonatoznia Nápolyba, ahol Antonietta, az anyja, örül fia hazatérésének, s az északról kapott ruhaneműnek és ritka csemegéknek, de a hegedű láttán csak harag és ellenkezés fogja el. „Úgy nézi a hegedűt, mint valami fura állatot, ami megharaphatja.” Ezek után se iskola, se zeneiskola, a kis Amerigóból suszterinas lesz. „Egyetlen vigasza az ágya alá száműzött hegedű, de egy napon eltűnik az is. A zene, s főleg szeretett hegedűje nélkül élni képtelen fiú visszaszökik modenai családjához.

A hegedű-hegedűs szimbiózisról két világhírű dal juthat az eszünkbe. Az első egy népszerű norvég ballada, a *Per spelman*,

Per Spelmann Norway

www.abcnotation.com/tunes

[Per Spelmann – YouTube \(4:43\)](#)

vagyis: a *Per, hegedűs* – egy hangszerével „összenőtt” parasztlegényről, aki nyomorában nem a hegedűjét teszi pénzzé, mint Antonietta asszony a kislánya egyetlen kincsét, hanem megélhetését jelentő jószágát.

A másik egy hetyke, dacos-kedves jiddis nóta, amelynek alapján 1936-ban még játékfilm is készült, a *Yidl mitn fidl*, a *Zsidó a hegedűjével*,

[The Barry Sisters Yidl Mitn Fidl yiddish swing – YouTube \(1936\) \(7:14\)](#)

[budapest klezmer band - yidl mit'n fidl – YouTube \(3:36\)](#)

Yidl mitn fidl, a Zsidó a hegedűjével. A film slágere a szereplők és a Budapest Klezmer Band előadásában

amelynek főszereplője egy igazi „fiddler”, egy zsidó vándorhegedűs, aki nagybőgőn játszó társával, kétszemélyes bandaként muzsikálja végig a falvakat. Ezt a dalt hallgatva sokszor eszembe jut Dankó Pista közeli barátja, dédanyám egyik bátyja, Seifmann Ignác, aki napközben apja nevezetes bútörüzemében dolgozott ugyan, de estéit a hegedülésnek szentelte.

Seifmann Ignác

Visszatérve a Nápoly-Modena közötti anya-fiú párbeszédhez: a zenei tanulmányaiban, majd hegedűművészi sikereiben, s második családja szeretetében feloldódó fiú évtizedekig nem találkozik anyjával, de a kapcsolatot tartják, annak ellenére, hogy az asszonynak, végül született még egy fia, aki így Amerigo féltestvére. Amikor pedig Antonietta meghal, szokatlan, de kapcsolatukhoz illő módon búcsúzik el tőle a gyászmisén: „Megállok a szószékkel szemközti sarokban, kiveszem a hegedűmet a tokjából, és játszani kezdek. A húrokhoz szorítom a vonót, és a templom megtelik a mézédess dallammal, amely hol felszárnyal, hol leereszkedik, és bizonyos részei már-már örömeinek tűnnek, ünnepi zenének, nem a fiát gyászoló anya panaszának. Pergolesi *Stabat mater*éből játszom egy áriát, [egykori konzervatóriumi felvételi vizsgadarabját! P. É.] de te ezt nem tudhatod. Sosem hallottál zenélni.” És mégis: az idős asszony csak unokájának, Carminénak árulta el, hogy van egy meglepetése az ő rég nem látott hegedűs „nagyfia” számára: amikor már módja volt rá, engesztelésül visszavásárolta a régi kis első hangszerét. Annak a fiúnak, aki – a főszereplő művész erről is vall a regény egy pontján – minden hegedűjátékát, minden fellépését anyjának ajánlotta, lélekben mindig neki játszott. Neki, aki nyomorúságuk idején, azért, hogy ételt és cipőt tudjon venni gyermekének, megfosztotta élete első hegedűjétől: „Kiráncigálom a kissé poros tokot, és kinyitom: a hegedű még kisebb, mint ahogy az emlékeimben élt, olyan, mint egy játékszer. Mintha megint ajándékba kaptam volna, de ezúttal tőled.”

A muzsika és elsőként a hegedű barátain kívül szívből ajánlom ezt a kivételes könyvet mindazoknak, akik hisznek a *jóvátételben* és a generációk párbeszédében.

Viola Ardonne, a szerző, bár neve olaszul ennyit tesz: „Ibolya”, számomra mégis elsősorban a hegedű Itália földjén használatos nevét idézi fel: „Violino”, azaz: „Hegedű”. Ez a mű csak olyan szerző munkája lehet, aki szereti, érti, érzi és megéli a zenét, s a zenében rejlő *gyógyító erőt*.

II.
KÉT MUZSIKÁS EMBER:
CSÖRSZ ISTVÁN ÉS CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN
Verses mini-esszé apáról és fiúról –

Csörsz István

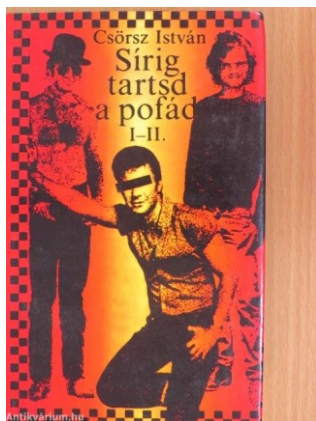

Csörsz Rumen István

Éppen tizenhét esztendeje annak, hogy Csörsz Rumen István régizenésszel, énekes-lantossal, a rangos Musica Historica Együttes alapítójával és ugyanakkor irodalomtörténész kollégámmal először vers-koncerteztünk együtt, a Sárospataki Református Kollégium gyönyörű dísztermében, az EKE (Egyházi Könyvtárosok Egyesülete) konferenciáján. A „fiam lehetne” korú, 1974-ben született muzsikussal és tudóssal ekkor – 2003-őszén – már többéves barátság kötött össze, amelynek szerzője egy magyar földünket is megjárt francia trubadúr, Peire Vidal volt, akinek egyik verséből huszonkét éves koromban parafrázist írtam, s akinek zenéjét mindketten nagyon szeretjük!

Száz szónak is egy a vége: azt a pataki első koncertet számtalan követte, kül- és belföldön, Révkomáromtól a Petőfi Irodalmi Múzeumig, a Ráday Könyvtárig, a Ráday Múzeumig, a Veli bej kávézóban rendezett jótékonysági koncertig, vagy a csurgói református gimnázium díszterméig, s még sorolhatnám az ötven fölötti, de fel nem jegyzett alkalmakat, amikor Csörsz Rumen

István, kettőnk irodalmi-zenei kommentárjaival, általa megzenésített verseimet adta elő. Ezek egy része a Youtube-on, rádió- és TV-felvételeken, ma is megtalálható. Nagy öröm és megtiszteltetés számomra az is, hogy sok Musica Historica CD kísérőfüzetének angol nyelvű részét én tolmácsolhattam, sőt, Csörsz Rumen István 2018 őszén Prágában elmondott angol nyelvű zenetörténeti előadását lefordíthattam Albion nyelvére. Az együttesről – a régizene egyik nemzetközi hírű fellegváráról ugyancsak gyakran írtam és írok, s minden lehetséges alkalommal tisztelgek a Tinódi lant-díjas „ifjabbik” Csörsz édesapja, Csörsz István író (1942–2018)

[Csörsz István a „Sírígtartsd a pofád” keletkezéséről – YouTube \(23:04\)](#)

emléke és munkássága előtt, aki 1971-ben *Sírígtartsd a pofád!* című regényében a hazai beat-nemzedék életének drámai és szociografikus mélységű lenyomatával épp olyan komoly sikert aratott, mint számos további regényével, novella kötetével, dráma és riportok sora mellett. Regényei közül a halála előtt egy évvel, 2017-ben publikált *Bóckacaj - Tovamászás* címűben felvillannak az alábbiakban még részletezésre kerülő „konzis”, azaz zenei stúdiumokkal töltött két évének emlékei. A civil életben szakmunkás, matróz, műszerész, fénymásoló pályán sok évig nyersanyagot gyűjtő író 1971-ben lett szabadúszó. Műfaji gazdagságához, tehetségéhez képest minimális elismerést kapott, ezek közül a legrangosabb a Magyar Rádió Nívódíj

Szentendrei remete-korszakának kezdete előtt néhányszor találkoztunk, mély rokonszenv kötött össze bennünket, de zárkózott és önreklámozásra képtelen ember lévén nem beszélt nekem arról, hogy életében az irodalmi alkotások mellett komoly szerepe volt a festészetnek, a zenének és a fafaragásnak is. Tengeri festményeiről 2018-ban írtam, a *Mértékadó* című ökumenikus kulturális lapban, fafaragásait azonban csak nemrég ismerhetem meg, az itt csatolt filmanyag jóvoltából, amelynek kísérőzenéjét fia apja szerzeményeiből állította össze. Az a fiú, aki minden tollvonásával, felívelő zenei pályája minden szakaszában, sőt, fafaragásaival (egyedül a festészetben nem!) apja örököse. Méghozzá olyan örökös, aki fiúi szeretete mellett komoly részt vállalt és vállal abban, hogy mai, sokszor értékzavaros és vírus dúlta korunkban se vesszen ki apja emléke nagyon megérdemelt jó emlékezetünkből, szeretetünkből.

A Parlando Olvasóinak értő figyelmébe ajánlok most egy gyönyörű Csörsz István faragványt, amely nincs a család tulajdonában, emlékét csak egy fénykép őrzi. Ez a fénykép annyira magával ragadott és meghatott engem, hogy átemeltem egy, úgy vélem, nem alkalmi versbe:

Csörsz István: Maszáj tökbendzsós

MASZÁJ TÖKBENDZSÓS

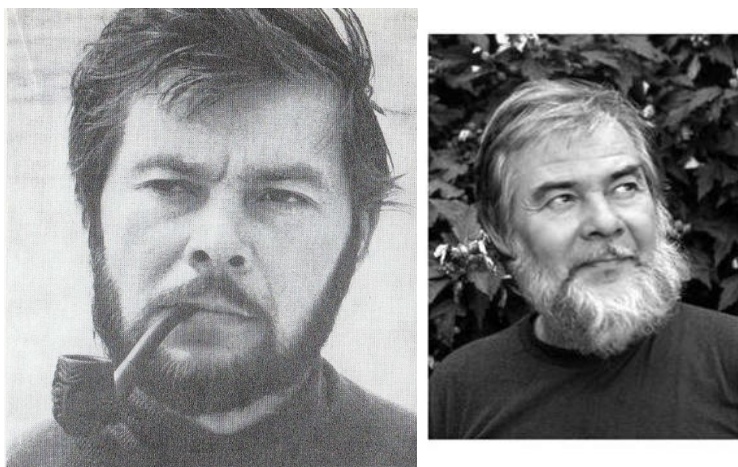
Csörsz István íróársam szobrára –
Csörsz Rumen Istvánnak és a
Musica Historica Együttesnek

Drága barátom,
mintha a lanttal
úgyszólván összenőtt
fiadból faragtál volna ki
egy zenélő afrikait.

Önbeteljesítő, varázserejű
szobrot metszeni fából - -
vagány tenmagadon kívül
ezt tenni – kevesen merik.

Emlékszem, huszonéves éveiben,
s már akkor Musica Historica
tervekbe merülve, éppen ilyen,
csupa kéz láb ifjanc
volt a te sarjad.

A vers megírása és elküldése után érkezett meg hozzám Csörsz Rumen István, a nagybetűs Fiú szép önvallomása apja és a zene kevésbé ismert viszonyáról, amely – remélhetőleg – az én spontán versbe emelt gondolataimat igazolja: „Adós vagyok azonban Apám zenei érdeklődéséről pár szóval. Ő valóban zenei pályára készült egy időben, családi hagyomány is motiválta ebben, az édesanyja testvére Gyulai Elemér zeneszerző, zenepszichológus volt, *A látható zene* c. könyv szerzője, aki fiatalon odaveszett a háborúban, hadifogságban. Édesanyja is remekül zongorázott, sok év kihagyással is, nagyapja, Gyulai István pedig Kaposvárott iskolaigazgató és énektanár, mellesleg a századelőn a városi szalonkoncerteken állandó zongorakísérő, ezt korabeli újságokból tudtam meg. (S összeraktam, hogy őmiattuk kapta az István és Elemér keresztnéveket, mintha ezzel is sugallni akarták volna a mélyebb rokonságot. Minden másban inkább az édesapjára ütött, aki nagyon szerette a zenét, s mindenben támogatta őt, hangszereket vett fiának, tanárt szerzett számára, de ő maga nem volt muzsikus alkat.)

Csórsz István

Apám nem a klasszikus zenében, hanem más műfajban szeretett volna nagyot alkotni, már gimnazista korában tánczenekart vezetett, megyeszerte ismert szaxofonos volt, számokat írt át és szerzett is,

illetve mindig ő volt a zenekarvezető, mert nem ivott, és szeretett kommunikálni, úgyhogy sokfelé hívták Kaposváron és a környékben. Szaxofon-szak nem volt akkor a pesti konzervatóriumban, ezért tulajdonképpen egy év alatt megtanult annyira trombitálni, (bár ez igazán „embert próbáló hangszer!) hogy érettségi után, 1960-ban feljöhetett Pestre, s felvették az akkor indult „jazz konziba” trombita szakra. Mellette ipari tanuló volt a műszerész technikumban (írógép- és varrógép-műszerész szakvizsgája volt, ő ebben a szakmában is dolgozott egy időben), s albérlet helyett a pesti rokonok nagy házának kazánházában lakott, a Rózsadombon. A trombita mellett gitározott és bendzsózott már korábban – én is tőle tanultam gitározni 1984-től, de sose szereztem akkora jártasságot a jazz akkordikában, amilyen neki volt. Amikor abbahagyta a konzit két év után, mert kevésnek érezte magát ehhez, rájött arra is, hogy az őt érdeklő dolgokat nemigen tanítják ott, sem az ilyen műfajú zeneszerzést, sem az improvizációt. Pedig akkor már sok szerzeménye volt, s lehet, hogy menő tánczeneszerző lehetett volna, nagyon szép témák is vannak köztük, ilyen kompozíciója *A néma királynő*, amely anyámnak is kedvence volt. Sok füzetnyi kottája maradt fenn, szépen elrendezve. Sok évre rá, amikor szintetizátort vehettünk, újrakezdte a zeneszerzést, ekkor írta a *Fák*, a *Tenger*, *Az északi oldal virágai*, a *Folyók* és a *Spárta* című munkáit, ezekről szalagon maradt fenn felvétel, mert úgy tudott több szólamot rögzíteni egymáson (én is így csináltam, csak akusztikus hangszerekkel). Hogy milyen jellegűek ezek a szép, jobbára nagyon szomorú zenék, itt meghallgatható, mert a faragásait bemutató képanyaghoz innen vettem a háttérzenét:

Amikor utoljára találkoztunk, a váci kórházban, nem tudtam, hogy ekkor látom utoljára. De valahogy erőt akartam neki adni, küldeni. Nem volt eszméleténél, csak félig-meddig, másnap hajnalban halt meg. De akkor, ott, azt az indulót dúdoltam neki lelki erősítőként, amit ő írt a *Spárta* című kompozícióban a rettenthetetlen Leonidász emlékére; ez egy nagyon egyszerű kis

téma, de nekünk, kettőnknek fontos volt. Valahogy ösztönösen úgy éreztem, mintha egy nagy vitézt köszöntenék, lélekben és testben is vigyázban állva. Ezért is tudom, hogy jó útja volt a távolba. Hogy volt valaki, aki tudta, hogy ő nemcsak egy szótlan vagy nehezen érthető öreg bácsi combnyaktöréssel... Hanem egy igazi és rejtekező hős. És jó, hogy ott eldünnyögtem ezt, az én szívem is megkönnyebbült egy kicsit. A sírjánál is el-eldúdolom neki ezt a dallamot... És én se lettem volna még így, félig se zenész, ha ő a maga roppant kritikus módján nem biztat erre, ha nem zenéltünk volna együtt néha, ha nem faragunk együtt dudafejet, ha nem hallgatjuk és „elemezzük” rongyosra a kedvenc közös lemezeinket és afrikai törzsi muzsikát őrző, rádióból felvett kincseinket. Amikor külföldre mentünk, vittünk magunkkal 1–2 példányban egy válogatást a kedvenc magyar népzenei feldolgozásainkból, s ott ajándékba adtuk annak, aki fogékonyak tűnt erre. Több napig válogattuk mindig ezeket a zenéket, sok-sok eszmecserével. Arra is büszke voltam, kölyökfejjel, amikor megkért, hogy segítsék zenéket válogatni a kedves faragó barátja, Csikós Nagy Márton portréfilmjéhez, amelyet ő és két operatőr barátja készítettek az Óbudai TV égisze alatt, Somogyárdon. S még folytathatnám a kettőnk párhuzamos életrajzát. Csak azért mesélem el mindezt, mert ezeket a feladatokat mind tőle kaptam, s ma is ennek szellemében dolgozom. Csak már nem tudom neki megmutatni őket...”

Musica Historia Együttes (Jobbról a harmadik: Csörsz Rumen István)

A portrék forrásai megjelenésük sorrendjében:

naputonline.hu
litera.hu
hu.wikipedia.org
m.vajna.info
musicahistorica.hu

III.

GYÁRFÁS ENDRE VERSE, HACSATURJÁN „KARDTÁNC”-ÁRA

[Khachaturian: Sabre Dance / Rattle · Berliner Philharmoniker \(2:36\)](#)

Berlini Filharmonikus Zenekar Sir Simon Rattle vezényletével (2013.XII.31.)

Gyárfás Endre a sok műfajban jeleskedő József Attila-díjas író válogatott verseinek kötetében – *Zöldág-zuhatag*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2020 – találtam rá az alábbiakban közölt, rövidségében is sokat mondó versre, amelyet Hacsaturján híres *Kardtánc*-a ihletett. Aram Hacsaturján (1903-1978) a huszadik századi zene egyik figyelemre méltó alakja volt, még akkor is, ha örménynek született szovjet állampolgárként remekművek mellett alkotott (nyilván nem jókedvében!) „vonalas”, Sztálinnak és Leninnek hódoló műveket. Ugyanakkor, a világ hangversenyermeibe és színpadaira eljuttatta a gazdag és színes örmény folklórt; ebből a szempontból azt az utat követte, mint a mi Kodály Zoltánunk, aki azonban mindezt valamivel szelídebb politikai közegben, s kevesebb alkalmazkodás, aktualizálás fogságában tehette meg.

Aram Hacsaturján 1971-ben [Hollandiában](#)

Aram Hacsaturján, oroszul: Арам Ильич Хачатурян (Aram Iljics Hacsaturján), örményül: Արամ Խաչատրյան (Tbiliszi, 1903. június 6. – Moszkva, 1978. május 1.), örmény származású szovjet-orosz zeneszerző, akinek művészetére nagy hatással volt az örmény népzene.

Hacsaturján két legismertebb műve a *Gajane* és a *Spartacus* című balett. A versben pontosan és örvénylő szépséggel megjelenített *Kardtánc* az 1939-41-ben komponált *Gajane* legnépszerűbb epizódja, eszünkbe juttathatja többek között akár az 1915-ös örmény nemzeti tragédiát is, amikor az ifjútörök mozgalom hatalmas pusztítást végzett ebben a művészi érzékenységről, költészetről, dalairól ismert országban. Ettől függetlenül jómagam, s úgy vélem, még sok további zenebarát, közelebb érezzük magunkhoz ennek az eredetileg Szentpétervári (a balett megszületése idején: Leningrádi!) Marinszkij Színháznak szerzett balettzene más epizódjait. Gyerzsavin erősen aktualizáló librettója bővelkedik ugyan „kolhozos” motívumokban, az *Adagio* és az *Altató* azonban a harcias *Kardtáncot* kiegészítő, ahhoz hasonlóan minden hangjában örmény zenei remek. A *Gajane* mellett Aram Hacsaturján másik leginkább közismert műve ugyancsak balett, a *Spartacus*. A mű iránti érdeklődést egy valamikor népszerű angol TV-sorozat, *Az Onedin család* fokozta, azzal, hogy e kompozíció lírai szépségű részlete, *Spartacus és Phrygia adagiója* volt a rendkívül népszerű kosztümös szappanopera főcímzenéje.

ARAM KHACHATURIAN - DE ESPARTAKUS - ADAGIO.m2ts

(11:12)

Berlini Filharmonikus Zenekar Ion Marin vezényletével

(Waldbühne Berlin, 2010. június 27.)

De lássuk ezek után Gyárfás Endre versét; e költemény egyik legfontosabb gondolata egyben a hacsaturjáni életmű pontos jellemzése, amely „Európa-Ázsia mezsgyéjén” keletkezett muzsika, s gazdagsága, értékei, maradandósága éppen ennek a kettősségnek köszönhető:

Gyárfás Endre: Hacsaturján

Hegedűfutamaid

szalagok fekete lányhajakban

Gordonkaszólóid

ujjak közé kígyózó lányhajak

rögbe fogódzó kezek

Dobjaid dobogása

földresújtottak döndülése

fölszökkenők dobbantása

Európa-Ázsia mezsgyéjén topogás

Kürtszavad

kardokon táncoló tűzvilág

csigolyán csorbuló kard

Hárfazenéd

Gyöngysor – átvérzett köre pergő

Karmesterpálcád

Ararát csúcsáról olajág

Petrőczy Éva József Attila-díjas költő, író, műfordító, irodalomtörténész, publicista, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott egyetemi docense